

PROJEKT DANKÓW 2009 BADANIA ARCHEOLOGICZNE

Wprowadzenie

W czerwcu i lipcu 2009 r. w Dankowie odbyły się wykopaliska archeologiczne związane z rekonstrukcją dziejów tej wyjątkowej miejscowości. Badania stanowią część interdyscyplinarnego Projektu Danków 2009, którego organizatorem jest Gmina Strzelce Krajeńskie. Wyniki są wykorzystywane w programie zagospodarowania i rewitalizacji miejscowości oraz w działaniach edukacyjnych i popularyzatorskich dotyczących dziejów wsi a także w promocji gminy. Kierownikiem naukowym projektu jest dr Przemysław Kolosowski. Prace lądowe zostały uzupełnione rekonesansem podwodnym jezior Wielgie i Kinołęka, wykonanym przez archeologów uniwersytetu toruńskiego.

Realizację projektu rozpoczęto od poszukiwań archiwalnych dotyczących źródeł pisanych, kartograficznych i ikonograficznych. W ich wyniku wskazano kilka miejsc, które należy objąć sondażowymi badaniami archeologicznymi. W marcu 2009 r. przeprowadzono wizję lokalną. Dwa miesiące później wykonano serię odwiertów, które dostarczyły informacje o układzie warstw kulturowych. Latem rozpoczęto prace wykopaliskowe, w których uczestniczyli studenci archeologii z uniwersytetów w Poznaniu, Toruniu i Warszawie. Projekt wspomagali konsultanci naukowci. Jednocześnie z pracami lądowymi wykonano sondażowe badania podwodne wzdłuż linii brzegowej jezior: Wielgie i Kinołęka. 11 lipca odbył się Festyn Archeologiczny, którego celem było promowanie miejscowości. Najważ-

Ryc.1

niejszą oficjalną częścią dnia była zorganizowana przez gminę konferencja naukowa zatytułowana *Danków przez wieki*. W trakcie festynu zaprezentowano pierwsze wyniki badań archeologicznych. Całość uświetnił pokaz rycerstwa, inscenizacje historyczne, warsztaty dawnego rzemiosła i koncert muzyki dawnej.

Z dziejów miejscowości

Danków (niem. Tankow) to niewielka wieś położona między dwoma jeziorami w Puszczy Gorzowskiej. Według legend, w przeszłości miała się tu znajdować słowiańska osada umiejscowiona na szlaku pomorsko-wielkopolskim, którą w XIII w. przekształcono w wieś, a następnie w książece miasto brandenburskiej Nowej Marchii. Obecnie o dawnej świetności grodu świadczy m.in. czytelny dawny układ przestrzenny z fragmentem okalających wałów, reliktnymi założeniami pałacowo-zamkowego i dwoma gródkami.

Wg sugestii niektórych badaczy dzieje miejsca zaczynają się wraz z przybyciem na te tereny osadników słowiańskich. Za istnieniem w okresie wczesnego średniowiecza osady pomorskiej przemawia treść starych legend. Jedna z opowieści mówi o tym, że miejscowi rybacy zostali najechani przez grupę rycerstwa, na czele którego stali przedstawiciele zakonu templariuszy.

Historia książecego i rycerskiego miasta zaczęła się zapewne w 2. poł. XIII w. po zajęciu tych terenów przez Brandenburczyków, którzy wykorzystując walory terenowe, wzniesli tu niewielki dwór (bądź zamek myśliwski), w późniejszym czasie chętnie odwiedzany przez margrabiów. Pierwsza wzmianka o wsi (*villa Tancow*) pochodzi z 1300 r. Na początku XIV w. zbudowano, jak należy sądzić większy zamek, bowiem źródła z tego okresu wspominają o odwiedzających to miejsce margrabiach ze świtą licznych gości, rycerstwem i hierarchami kościelnymi. Z czasem przy rezydencji rozwinął się ośrodek miejski, początkowo wymieniany jako *opidum* (miasteczko), a już od połowy XIV w. jako *civitas* z radą miejską, a więc jako miasto z pełnymi prawami miejskimi.

Rozbudowany zamek stał się ważnym ośrodkiem rezydencjalnym dynastii Wittelsbachów, w którym podpisywano liczne dokumenty wagi państwowej. Przy nim znajdowało się miasto otoczone ziemnymi umocnieniami i strzeżone dwoma punktami strażniczymi usytuowanymi przy dwóch przeciwnych traktach. W dokumencie z 1364 r. Danków został wymieniony wśród najważniejszych miast i zamków Nowej Marchii. W kolejnych dziesięcioleciach był pod władaniem kilku rodów rycerskich m.in. von Wenden i von der Osten. W 1402 r., wraz

Ryc.2

z całą Nową Marchią, został oddany w zastaw Zakonowi Krzyżackiemu. Do 1454 r. pełnił funkcję siedziby zakonnej administracji. W XV w., po nadaniu Dankowa rycerzom z rodu von Papstein nastąpiła powolna degradacja ośrodka, aż do utraty praw miejskich pod koniec XVI w. Na znaczeniu straciła rezydencja zamkowa, która nie pełniła już funkcji państwowych. W kolejnych stuleciach do 1945 r. dobra dankowskie były własnością rodzin kolejno: von Papstein, von Massow, von Brand, von Alvensleben.

Wyniki badań archeologicznych

Celem badań była weryfikacja hipotez dotyczących osadnictwa słowiańskiego, dwóch wyniesień – domniemanych gródków strażniczych usytuowanych przy szlaku na przeciwnych skrajach dawnego miasta, zachowanych fragmentarycznie wałów i fosy, a także umiejscowienia zamku. Przeprowadzone badania potwierdziły istnienie w przekazach dawnego założenia staromiejskiego, wskazując jednocześnie na brak śladów wcześniejszego osadnictwa słowiańskiego. Na obecnym etapie nie udało się zlokalizować pozostałości zamku. Należy jednak pamiętać, że są

Ryc.3

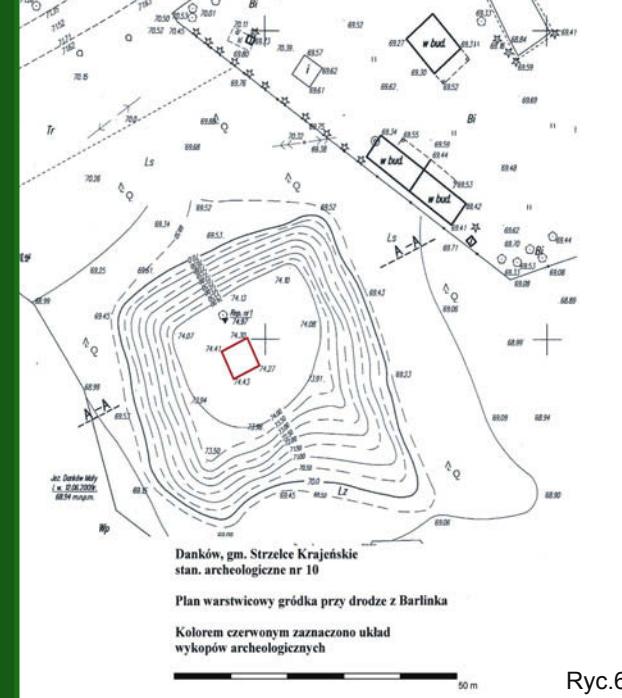
Ryc.4

to wyniki badań mających charakter sondażowy, w ramach których przebadano niewielki fragment wskazanego obszaru. Badaniem objęto przede wszystkim teren dwóch domniemanych gródków, wałów oraz strefy przybrzeżnej obu jezior, gdzie spodziewano się ewentualnych reliktnych konstrukcji dawnych pomostów i umocnień brzegu.

W trakcie wykopalisk, prowadzonych w obrębie obu wyniesień, znaleziono m.in. kilka tysięcy fragmentów glinianych dzbanów i garnków, z czego większość stanowiły ułamki naczyń toczonych o siwej bądź stalowej barwie charakterystycznych dla okresu późnego średniowiecza (XIV-XVI w.). Wydobyto także ponad 2000 fragmentów kości zwierzęcych stanowiących tzw. szczątki pokonsumpcyjne oraz kilkadziesiąt innych zabytków, w tym: gwoździe, kliny, elementy uzbrojenia – groty bełtów kuszy oraz monety. Badania potwierdziły, że oba wyniesienia pełniły w okresie rozwoju miasta funkcję gródków strażniczych. Oba zostały sztucznie nadsypane. W obrębie wyniesienia, usytuowanego przy drodze do Strzelec,

Ryc.5

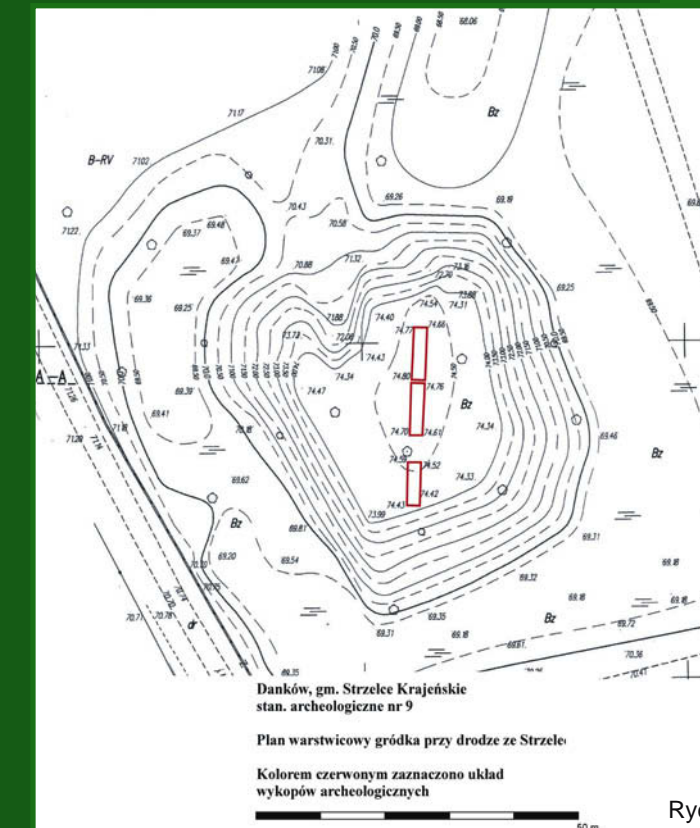
Ryc.6

odnaleziono układ nawarstwień późnośredniowiecznych z wykonaną - z kamiennych otoczek - podwaliną jednej ze ścian drewnianej budowli. Jej układ sugeruje, że pozostałe części fundamentu znajdują się przy południowej krawędzi wzgórza - od strony szlaku prowadzącego ze Strzelec. Budynek ten w przeszłości stanowił zapewne strażnicę usytuowaną przy wjeździe, chroniącą i ostrzegającą mieszkańców. W średniowieczu bowiem droga przechodziła przez obszar miasta. Podobne wyniki uzyskano z badań na szczycie drugiego wyniesienia nad jez. Kinołęka. W opisach badaczy niemieckich określa się je jako Wallberg (Góra Wałowa). Odślonięto tam nienaruszony układ warstw z okresu późnego średniowiecza obrazujący moment zaprzestania użytkowania wzgórza przez ludność miasta. Nie znaleziono śladów osadnictwa słowiańskiego. W wykopie, założonym w północnej części wyniesienia, odślonięto warstwę czarnego piasku przesyconą szczątkami organicznymi z licznymi, zabytkami stanowiącą pozostałość zniszczonej konstrukcji drewnianej. W obrębie warstwy, w kilku miejscach, natrafiono na celowo ułożone cegły i kamienie stanowiące podwalinę drewnianych ścian strażnicy, mającej prawdopodobnie formę niewielkiej wieży. Znaleziono tam zniszczone późnośredniowieczne monety oraz kilkanaście żelaznych groty bełtów kuszy potwierdzających funkcje oraz charakter osadnictwa na wzgórzu. Strażnica broniła dostępu do miasta przy szlaku od strony Barlinka.

Wzniesiono ją poza obwarowaniami miasta.

W trakcie badań wykonano także kilkanaście odwiertów w celu uzyskania przekroju przez domniemany układ dwóch wałów i fosy zachowanych nad jeziorem Wielgie. Uzyskane wyniki pozwoliły potwierdzić że wały stanowią reliktnych obwarowań średniowiecznego miasta (między nimi znajdowała się mokra fosa) i zostały usypane sztucznie, prawdopodobnie z piasku nieistniejącego wyniesienia, jakie znajdowało się na miejscu obecnej zabudowy i które zniwelowano przed budową miasta, przekształcając przy okazji linię brzegową jeziora, o czym świadczy widoczny na zdjęciach lotniczych regularny kształt brzegu.

Jednym z celów badań było określenie lokalizacji pierwszej warowni i sprecyzowanie jej chronologii. Według założeń historyków, pierwotny zameczek myśliwski miałby stać na wyniesieniu przy drodze prowadzącej do Barlinka, na co pośrednio wskazywała miejscowa nazwa tego wyniesienia – „Wzgórze Zamkowe”. Badania archeologiczne nie potwierdziły tych przypuszczeń.

Ryc.7

Ryc.18

Ryc.19

Ryc.8

Według przyjętej przez nas hipotezy, pierwotny niewielki zamek, wzniesiony może w formie dworu obronnego, został umiejscowiony w strefie przyjeziornej. Nieregularny kształt układu staromiejskiego, dostosowanego do przebiegu linii brzegowej jeziora sugeruje, że to przy zamku rozwinęła się osada, która następnie, w związku z wzrastającą funkcją i potrzebami rezydencji, została przekształcona w miasto. Na obecnym etapie nie jesteśmy w stanie wskazać pewnej lokalizacji pierwszego zamku, ale możemy przyjąć, że rozwinięta rezydencja średniowieczna stała na miejscu bądź w pobliżu miejsca, w którym w 1830 r. wzniesiono reprezentacyjny pałac (spalony w 1945 r.).

Ryc.9

Przy okazji analizy przestrzeni staromiejskiej określono wstępnie miejsce usytuowania pierwszego kościoła. Obecny pochodzi z XIX w. Na podstawie ryciny Anco Wigboldusa i analizy zdjęć lotniczych wskazano obszar, gdzie w przeszłości stał kościół miejski, przy którym znajdował się cmentarz. Obecnie jest to teren prywatnych posesji obejmujący obszar dawnych parceli miejskich w centrum wsi. Badania, zachowanych pod ziemią pozostałości tej budowli i jej otoczenia (dolne partie ścian, fundamenty, cmentarzysko), mogłyby dostar-

Ryc.10

Ryc.11

czyć istotnych informacji dotyczących datowania miasta i struktury społecznej jego mieszkańców.

Uzupełnieniem projektu były badania podwodne. Na miejscu nie stwierdzono konstrukcji np. pomostów, które można łączyć z osadnictwem słowiańskim bądź staromiejskim. Wzdłuż dawnej strefy brzegowej miasta znaleziono znaczną ilość fragmentów naczyń, z okresu

Ryc.12

od późnego średniowiecza po nowożytność, jak również inne przedmioty (siekiery, kłódki, fragmenty kafli garkowych) stanowiące świadectwo funkcjonowania miasta i zamku. Niezwykle cennym zabytkiem, potwierdzającym znaczenie militarne miejscowości, jest żelazny grot włóczni.

Badania wykopaliskowe wykonane w 2009 roku miały charakter sondażowy. Otrzymane wyniki pozwalają odpowiedzieć na wiele zadanych w programie badawczym pytań, jednocześnie wskazują nowe kierunki jego realizacji. Na obecnym etapie badań celowa wydaje się kontynuacja prac wykopaliskowych w przyszłym sezonie, by uzyskać możliwie pełną wiedzę na temat dziejów miasta i sprecyzowania etapów jego rozwoju.

Ryc.14

Ryc.13

Ryc.15

Opis rycin

Ryc. 1. Grot strzały łuku znaleziony w warstwie nasypowej gródka umiejscowionego przy drodze do Strzelec. Chronologia - późne średniowiecze

Ryc. 2. Groty bełtów kuszy znalezione w warstwie

zniszczonej strażnicy na gródku umiejscowionym przy drodze do Barlinka. Chronologia - późne średniowiecze

Ryc. 3. Prace w wykopie archeologicznym na gródku przy drodze do Strzelec Krajeńskich

Ryc. 4. Badania archeologiczne na gródku. Młodzież z Dankowa uczestniczy w przesiewaniu warstw kulturowych

Ryc. 5. Próba rekonstrukcji układu przestrzennego średniowiecznego Dankowa wykonana przez Anco Wigboldusa w 1937 roku

Ryc. 6. Plan warstwicowy gródka przy drodze do Barlinka z lokalizacją wykopu archeologicznego

Ryc. 7. Plan warstwicowy gródka przy drodze do Strzelec Krajeńskich z lokalizacją wykopów archeologicznych

Ryc. 8. Groty bełtów kuszy znalezione w warstwie zniszczonej strażnicy na gródku umiejscowionym przy drodze do Barlinka. Chronologia - późne średniowiecze

Ryc. 9. Badania archeologiczne na gródku przy drodze do Barlinka

Ryc. 10. Badania archeologiczne na gródku przy drodze do Barlinka

Ryc. 11. Groty bełtów kuszy znalezione w warstwie zniszczonej strażnicy na gródku umiejscowionym przy drodze do Barlinka. Chronologia - późne średniowiecze

Ryc. 12. Prezentacja odkryć i zabytków w trakcie Festynu Archeologicznego w Dankowie

Ryc. 13. Warsztaty dawnego garncarstwa w trakcie Festynu Archeologicznego w Dankowie

Ryc.16

Ryc. 14. Festyn Archeologiczny. Legendy dankowskie w wykonaniu miejscowych dzieci

Ryc. 15. Odwierty sondażowe w poszukiwaniu pozostałości dawnego miasta

Ryc. 16. Prace w wykopie archeologicznym na gródku przy drodze do Strzelec Krajeńskich

Ryc. 17. Późnośredniowieczna moneta znaleziona na miejscu zniszczonej strażnicy na gródku przy drodze do Barlinka

Ryc. 18. Późnośredniowieczna moneta znaleziona na miejscu zniszczonej strażnicy na gródku przy drodze do Barlinka

Ryc. 19. Zdjęcie lotnicze Dankowa pokazujące obecny układ miejscowości

Ryc.17
2 cm

Projekt Danków 2009: kierownik naukowy projektu dr Przemysław Kołosowski.

Badania podwodne: kierownik naukowy prof. dr hab. Wojciech Chudziak.

Pracami podwodnymi kierował dr Ryszard Kaźmierczak.

Projekt Danków 2009 został sfinansowany ze środków Gminy Strzelce Krajeńskie

oraz Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej. Badania podwodne sfinansował Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Tekst: Przemysław Kołosowski
Fotografie: Przemysław Kołosowski, Dominika Siemińska, Tadeusz Feder, Marek Bidol
Rycina i plany: archiwum Projektu Danków 2009
Literatura: Edward Rymar, *Nowomarchijskie miasteczko, dziś wieś. Danków na przestrzeni wieków*, Danków 2009.

Badania archeologiczne Danków 2009

Gmina Strzelce Krajeńskie

Wykonano na zlecenie Urzędu Miejskiego w Strzelcach Krajeńskich
Aleja Wolności 48, 66-500 Strzelce Krajeńskie
tel. (095)763 11 30, e-mail: urzad@strzelce.pl
www.strzelce.pl

